

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 5, Sayı: 18, Eylül 2018, s. 381-397

Dr. Öğr Üyesi, Ayşegül ŞENTÜRK

Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
aysegulsenturk@sdu.edu.tr

MİLLİ KORUNMA KANUNU VE ISPARTA VİLAYETİNDE UYGULANMASI (1940-1946)

Özet

Milli Mücadele sonrası Lozan Antlaşmasını imzalayarak iç politikada çağdaşlaşma faaliyetlerine başlayan yeni Türk devleti, bu faaliyetler içinde ekonomiye büyük önem vermiş ve İzmir’de toplanan Türkiye İktisat Kongresi ile belirlenen kararlara uygun olarak bu alanda çalışmalarına başlamıştır. Ancak kongre sonrası uygulanan liberal ekonomi politikası ülkenin ihtiyaçlarına cevap vermemiş, bu sebeple genç cumhuriyet 1933’ten itibaren devletçilik uygulamalarına geçmiştir. Sanayi planları ile kalkınmada önemli yol kat eden Türkiye, II. Dünya Savaşı ile birlikte bu atılımlarına ara vermek zorunda kalmış ve dış politikada tarafsızlığını korumaya çalışırken, iktisadi politikasında ise savaş ekonomisi uygulamak zorunda kalmıştır. Günümüzde de zaman zaman tartışılan bu uygulamalardan biri Milli Korunma Kanunu’dur. Ülkeyi savaşın olumsuz etkilerinden uzak tutmak amacıyla, ekonomik hayatı zabıta tedbirleriyle düzenlemek üzerine hazırlanan bu kanun, uygulamada ihtikar (vurgunculuk) ve rüşvet gibi birtakım suistimal ve haksızlıkları beraberinde getirmiş, halkın tepkisine yol açmış, dolayısıyla istenen neticeyi vermemiştir. Bu da çıkarılan kanunların topluma yansımalarını incelemek gereğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: *Savaş, Ekonomi, Milli Korunma Kanunu, Devletçilik, İhtikar.*

TURKISH NATIONAL PROTECTION LAW AND IMPLEMENTATION TO ISPARTA PROVINCE (1940-1946)

Abstract

By signing the Lausanne Treaty after national struggle, the new Turkish Government began the modernization process. In the modernization process, economy was at the high-importance, in accordance with the decisions taken at Turkey Economic Congress held in İzmir, the new government began the work in this field. However, the liberal economic policy adopted in congress, was not enough for the needs of the country, therefore the “Young Republic” practiced statism since 1933. Thanks to its industry plans Turkey made remarkable advance in development. With Second World War, the Country had to pause its breakthroughs. While trying to maintain its neutrality, it also had to apply an War economy. Today, the practices of National Protection Law is also discussed from time to time. With the purpose of keeping away the country from negative affects of war, the Law took police measures, however, it caused injustice and misuse like bribery and jobbery in practice which led to public reaction therefore it did not yield the desired result. This also emerged the necessity of the analysis about the reflections of enacted law to the society.

Key Words: *War, Economy, Turkish National Protection Law, Statism, Profiteering.*

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı, bu savaşa katılan ve katılmayan hemen her ülkeyi ekonomik olarak olumsuz etkilemiştir. Türkiye için ise bu savaş bitmeyen savaşların devamı olmuş, nitekim Balkan savaşlarının ardından dünya savaşına giren Türk milleti dünya savaşından sonra da bir Milli Mücadele yaşamıştır. Türk Milli Mücadelesinin zaferle sonuçlanmasının ardından yeni Türk devletinin asıl mücadelesi başlamıştır ki bu mücadele Türk milletini çağdaş bir toplum haline getirmek amacıyla yapılacak devrimlerdir. Yeni devletin çağdaşlaşma faaliyetleri içinde en önemli kurumlardan birini ise ekonomi oluşturmuştur.

1923 Türkiye İktisat Kongresi ile uygulamaya konulan ve özel teşebbüsü ön plana çıkaran liberal ekonomi politikası, içinde bulunulan şartlar gereği Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılayamamıştır. Bu sebeple 1930'larda devletçilik uygulamaları başlamış ve sanayileşmede büyük adımlar atılmıştır (Dikkaya vd., 2018, s.94,112). Ancak başlayan II. Dünya Savaşı bu konudaki atılımları yarıda bırakmış ve bu savaşta tarafsız kalmaya çalışan Türkiye, seferberlik haliyle savaş ekonomisini uygulamaya koymuştur. Türkiye'de nüfusun %80'i kırsal kesimde yaşamaktaydı ve tarım ülkesi olan Türkiye'de üretimi yapan köylü, ekonominin temelini oluşturmaktaydı. Ancak sınırlı ve yerel bir pazara yönelik ya da kendine yeterli üretim yapan ve küçük üretici olan köylü kesim, seferberlik sebebiyle genç nüfusun askere alınması ve bu askerin karnını doyurma zorunluluğu sebebiyle savaştan en çok olumsuz etkilenen kesim olmuştur. Gayri safi milli hasıla sadece tarım kesiminde değil toplumun her kesiminde düşmüştür. Bu durum halkta paniğe neden olurken, bir de bu ortamdan yararlanmaya çalışan

TİDSAD

tüccar ve toprak sahipleri ortaya çıkmıştır. Karaborsa ve ihtikar olayları da halkı zor durumda bırakmıştır (Yenal, 2013, s.90, Metinsoy, 2007, s.299).

İşte bu ortamda hükümet, günümüzde de tartışılmaya devam edilen bazı kanunlar çıkararak bunları uygulamaya başlamış, ancak bu uygulamalar suiistimalleri ve haksızlıklarında beraberinde getirmiştir. Savaş boyunca çıkarılan bu kanunlardan biride Milli Korunma Kanunu'dur. Savaş tehlikesi karşısında seferberlik halindeki ordunun ihtiyaçlarını düşük maliyetle karşılamayı ve şehir halkının ihtiyaçlarını zorlanmadan sağlamasını amaçlayan ve hükümete geniş yetkiler tanıyan bu kanuna rağmen, başta kırsal kesim olmak üzere tüm kesimler savaşın getirdiği ekonomik olumsuzluklardan etkilenmiştir (Ertan, 2016, s.262). Bu çalışmada Milli Korunma Kanunu hakkında kısa bir bilgi verilerek, esas olarak kanunun Isparta ili ve ilçelerindeki yansımaları, Isparta ilinde MKK'ya muhalif davranışlar ve bu durum karşısında yapılan uygulamalar yerel basından yararlanılarak incelenmeye çalışılmıştır.

1. II. Dünya Savaşı Öncesi Ekonomik Durum

Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele sonucu azalan nüfusla tarımdan ticarete, kısıtlı sanayiden ulaştırma alt yapısına kadar oldukça yıpranmış bir miras alan yeni Türk devletinin yeniden yapılanması gerekliydi. Ancak herşeyden önemlisi bir milli ekonomi politikası ve buna uygun kurumların inşa edilmesiydi. Bu nedenle henüz Lozan antlaşması bile imzalanmamışken 17 Şubat 1923'te İzmir'de bir iktisat kongresi toplandı. Kongrede tartışılan en önemli konulardan birini sanayisizlik teşkil etti¹. Osmanlı devletinde sanayi ve işçi sınıfı yoktu. Şevket Süreyya Aydemir'in ifadesiyle Osmanlı Devleti bir yarı sömürgeydi. Sömürgelerin ve yarı sömürgelerin ortak özelliği ise sanayiden mahrum olmaktı (Aydemir, 1979, 354). Kongrede sanayileşme ve endüstrileşmenin gereği ile Türkiye'nin kanunlarına uymak şartıyla yabancı sermayeye karşı olunmadığı vurgulandı (Ertan 2016, 146)². Sonuçta Türkiye'de insan yaşamının maddi koşullarını sürekli olarak iyileştirmenin ve bu iyileşmelerden nüfusun daha geniş bölümlerinin yararlanmasını sağlamanın (Tezel, 1994, s.154) hedef alındığı kongrede tarımsal üretimi artırmak, ulaştırma altyapısını düzenlemek ve sanayiye geliştirmek şeklinde kararlar alındı. 1930'lu yıllara kadar hükümet programlarının iktisadi bölümleri kongrede alınan kararlara dayandırıldı, buna göre vergi düzenlemeleri yapıldı,

¹ 1913-1915 yıllarında yapılan sanayi sayımlarında en gelişmiş bölgeler kabul edilen Batı Anadolu ve Marmara bölgesinde 1908 yılı öncesi kurulan küçük denilebilecek sanayi kuruluşları şunlardı: 20 un değirmeni, 2 makarna, 6 konserve, 1 bira fabrikası, 2 tütün mağazası, 1 tuz, 3 tuğla, 3 kireç, 7 kutu, 2 yağ, 2 sabun, 2 porselen imalathanesi, 11 tabakhane, 7 marangoz ve doğrama atölyesi, 7 yün, 2 pamuklu iplik ve dokuma, 36 ham ipek, 1 ipekli dokuma, 35 matbaa, 3 sigara kağıdı, 5 madeni eşya ve 11 kimya ürün fabrikası. Bkz: Mehmet Salih Mercan, *Cumhuriyetin İlk yıllarında Türkiye'nin İktisadi Yapısındaki Değişim ve Gelişmeler (1923-1938)*, İstanbul, 2016, s.1.

² Türkiye'nin dünya piyasasında işlenmiş mal alan ve ham madde satan ülke konumunda olması yönetici kadroyu rahatsız etmekteydi. İktisadi gelişme konusunda hızlı sanayileşmenin gereği konusunda daha 1921'de Ankara Hükümeti'nin Maliye Bakanı Ferit Bey'in "(...)Bize en lazım şey (...) fabrika, fabrika yine fabrikadır. Türkiye çalışıyor, üretiyor, fakat ürünlerinden başkaları yararlanıyor. Alın teri dökerek elde ettiğimiz hammaddeleri, yok pahasına dışarıya satıyoruz, sonra yabancılar bunların şeklini değiştirip bize iade ediyorlar. 40 kuruşa bir okka yün veriyoruz, aynı yünü 1200 kuruşa bir metre kumaş halinde yalvararak geri alıyoruz" cümleleri hafızalardan silinmemiştir (Tezel, 1994, 146). Kongrede kapitülasyonlardan ve diğer ayrıcalıklardan vazgeçmek istemeyen Batılılara Misak-ı İktisadi ile ekonomik bağımsızlık hedefi vurgulanırken, yeni Türk devletinin sosyalist bir rejime yönelmeyeceği konusunda da güvence verildi (Ertan, 2016, 146).

kanunlar çıkartıldı, bankalar açıldı. Ancak ülkenin savaştan çıkmış olması, sermaye birikiminin yetersizliği ve sermaye sahibi müteşebbislerin olmayışı, sanayi ve teknik eleman yetersizliği ayrıca milli burjuva oluşturma çabaları esnasında ülkeyi yakalayan 1929 ekonomik krizinin (Bostancı, 1996, s.99)³ etkisine kapitülasyonlardan kurtulmuş ve bağımsızlığını yeni kazanmış olan Türkiye için bağımsızlık haklarından taviz vermeden kalkınmayı gerçekleştirmek amacının eklenmesiyle, yeni Türk devleti 1933'ten itibaren ekonomik ve toplumsal kalkınmayı kendi eliyle gerçekleştirmeye yöneldi. Buna uygun olarak sanayi planları hazırlandığı gibi, Lozan Antlaşması sonrasında herhangi bir savaş olasılığına karşı ordu yeniden düzenlenmeye başlandı. İkmal planları yapılırken, Kırıkkale'de savaş sanayisi kurulmaya başlandı, deniz kuvvetleri yeniden düzenlendi, Kayseri'de uçak fabrikası açıldı, savaş yaklaşırken özel kesimde de silah ticareti ve üretimi başladı (Tekeli-İlkin, 2014, s.76,115).

1930-1939 yılları arası uygulanan devletçilik politikası ile ekonomi büyük hız kazandı. Uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1933-1937)⁴ ile temel tüketim maddelerinde kendi üretimini sağlayabilme konusunda Türkiye sanayileşmeye çalışırken, bir yandanda dünya ile aynı çizgide bir tür milli savunma ekonomisi izledi. Savaş tehlikesi gören her devlet bu tehlike için hazırlık ve harcamalar yapmaktaydı (Sertel, 2010, s.46). Ancak sanayileşmenin çok başında olan Türkiye, başlayan II. Dünya Savaşı ile uyguladığı ekonomi politikalarını değiştirmek zorunda kaldı. Savaş ekonomisinin uygulandığı 1939-1946 yılları arasında Türkiye gündeminin ana başlıklarını savaş finansmanı, Batı ile ilişkiler ve yeni kuruluşlar oluşturdu. Savaşın finansmanı sağlamak için alınan önlemler konusunu ise bütçe, Milli Korunma Kanunu (MKK), yasaklar, el koymalar, fiyat denetimleri ve yeni vergiler oluşturdu (Kayra, 2015, s.265). Milli Korunma Kanunu ile başlayan süreçte hükümetin aşırı kazançlara ve enflasyona karşı uyguladığı diğer iki vergi ise Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisiydi (Boratav, 2009, s.85).

2. II. Dünya Savaşında Türkiye Ekonomisi ve Milli Korunma Kanunu

Savaş başladığında Türkiye henüz sanayileşememiş bir ülkeydi. Halbuki bu savaş büyük sanayileşmiş güçler ve ekonomiler arasında gerçekleşmiştir. Türkiye gibi coğrafyasından dolayı stratejik önemi büyük olan ülkeler için sanayinin zayıf olması daha büyük bir olumsuzluk olarak

³1929 dünya ekonomik krizi Türkiye ekonomisini oldukça olumsuz etkilemiştir. Tarım ürünleri ve hammadde fiyatları düşerken, dış ticarete önemli açıklar ortaya çıkmıştır. Ekonomik durgunluk sonucu özel sektör yatırım yapamaz hale gelmiş, bu sebeplede büyüme ve sanayileşme politikalarında köklü değişikliklere gidilmiştir. İlimli devletçilik politikası olarak ifade edilen yeni politikanın temel unsurları ise şöyleydi: Yüksek gümrük vergileri ve kotalarla desteklenen koruyucu dış ticaret politikası, Türk Parasının Değerini Koruma Kanunu ile kambiyo kontrol rejimi, yabancı sermayenin devletleştirilerek yabancı özel sermaye yatırımlarının yasaklanması, sanayileşmenin finans yükünün tarım kesimine yüklenerek bu kesimden vergi ve fiyat politikaları yoluyla sanayi kesimine kaynak aktarılması ve beş yıllık sanayi programlarının hazırlanması. Bkz. *Atatürk'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi* Ed:Bahaeddin Yediyıldız, Ankara, 2002, s.39-40.

⁴ Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile planlanan kuruluşlar şunlar idi: Dokuma sanayi (Bursa yünlu kumaş fabrikası, Kastamonu kendir fabrikası), maden ve demir-çelik sanayi (Keçiborlu kükürt, Zonguldak semikok, Karabük demir-çelik, Ergani bakır izole), kağıt ve selüloz sanayi (İzmit kağıt fabrikası), toprak ve seramik sanayi (İstanbul paşabahçe şişe-cam fabrikası, Kütahya porselen fabrikası) ve kimya sanayi. II. Dünya Savaşı ile birlikte İkinci Beş Yıllık Sanayi Planından vazgeçilmiş, 5 Nisan 1939'da "İktisadi Savunma Planı" yürürlüğe girmiştir. Bkz. Ed:M. Dikkaya vd., *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin İktisadi Tarihi*, Ankara, 2018, s. 97,106.

kabul edilmektedir. Çünkü böyle ülkelerin savaşta bir taraf seçmeye zorlanacağı ve tarafsız kalmaya çalışması halinde sanayileşmiş ve savaşın tarafı olan bir ülke tarafından işgal edilebileceği iddia edilmektedir. Savaş boyunca sıcak savaşın dışında kalmaya çalışan Türkiye, bu sebeple aktif bir politika izlemek zorunda kalmış, fiilen savaşmamasına rağmen, savaşan ülkelerin yaşadığı tüm ekonomik olumsuzlukları yaşamış (Tekeli-İlkin, 2014, s.23-24) ve savaş ekonomisinin oluşturduğu sorunları bizzat deneyimleyerek ekonomik anlamda büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Rus ve Alman tehdidi karşısında Türkiye’de seferberlik ilan edilmiş, bir milyon asker silahlandırılmış, bütçeden ordu harcamalarına ayrılan pay iki katına çıkarılmıştı. Sanayisi olmayan Türkiye için bu durum ekonomik olarak ağır bir yük demektir. Seferberlik ilanıyla birlikte halkın yaklaşık % 80’i kırsal kesimde yaşayan Türkiye’de tarımsal üretim azalırken, Akdeniz’deki ablukalar sebebiyle ithalat ve ihracat önemli ölçüde azalmış, Türkiye dış pazarlarından çoğunu kaybetmişti. Ordunun ihtiyaçlarının ön plana çıkmasıyla birlikte sivillerin ihtiyacı olan mallar silahlı kuvvetlere kayarken, bu durum iç piyasada yeni bir rekabet kaynağı oluşturmuş sonuçta enflasyon baş göstermişti (Shaw-Kural, 2006, s.469).

Savaş yılları Korkut Boratav’ın ifadesiyle; sınırlı ekonomik kaynaklarla bir savaş ekonomisinin gereklerini sürdürmek için devlet kontrol ve müdahalelerinin arttığı, ancak savaş yılları şartları içerisinde özel birikimin hızlandığı yılları ifade etmekteydi (Boratav, 2006, s.26). Savaş yıllarında Türkiye’yi Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu başbakanlığında iki hükümet yönetti. Bu iki hükümetin karşı karşıya bulunduğu ekonomik sorunlar aynı iken, bu sorunların çözümüne bakışları ise farklıydı. Sorun, ordunun büyütülmesiyle azalan iş gücünün üretim alanından çekilerek tüketici hale gelmesiyle üretim-tüketim dengesini yeniden kurmak ve büyük bir orduyu besleyerek savaşa hazır halde tutabilmek için olağanüstü gelir kaynakları bulmak idi (Tekeli-İlkin, 2016, s.18)⁵.

Bütün planların ve politikaların değiştiği, yatırımların durduğu, ülkenin tüm kaynaklarının ayakta kalmak ve savaşa girmemek amacına yöneltildiği savaş yıllarında devlet -kimi kesimlerin devletin varlığı için gerekli gördüğü kimi kesimlerin ise eleştirdiği- olağanüstü ekonomik kararlar almak zorunda kaldı. Vatandaş ağır vergi altına sokan bu kararlar ve girişimler, uygulamada ortaya çıkan bazı suiistimler, haksızlıklar ve tutarsızlıklar sebebiyle o günlerden bugünlere eleştirilene ve tartışmalara neden oldu (Ertan, 2016, s.262). Bunlardan biri de Milli Korunma Kanunu’ydu. Kanun 31 Mayıs 1939’da Milli İktisadi Kanun Projesi temeli üzerine kurulmuştu. Şöyleki, savaş başlamadan önce Sanayi Tetkik Heyeti başkanlığına atanan

⁵ Savaş yıllarında en önemli üretim maddesi olan buğday, 1939’da 4.200.000 ton üretilmiş iken, bu rakam 1945’te 2.200.000 tona düşmüştü. Savaş ekonomisinin ağır yükünün geniş halk yığınlarına yüklenmesi, buna karşılık ekonomik güçlüklerin ortaya çıkardığı ihtikar sebebiyle bu ortamı sömüren bir grup tüccar, esnaf ve çiftçinin ortaya çıkması ve bazı yüksek yönetici ve bürokrasi kadrolarının bu kazançlara sürekli ortak olması, savaş boyunca izlenen farklı ekonomi politikalarının benzer sonuçları idi (Boratav, 2006, s.289). Aslında daha savaş çıktığında Türkiye’de karaborsacılık, vurgunculuk başlamış, fiyatlar artmış ve hayat her geçen gün pahalılaşır hale gelmişti. Bununla ilgili Başbakanlıktan bir tebliğ Resmî Gazete’de 8 Eylül 1939’da çıkmıştı: “(...) İhtikar yapmak kastı ile toptancılığa heves edenleri, lüzumsuz fiyat yükseltenleri hükümet mütemadiyen takip edecektir. Bu gibiler şurasını açıkça bilmelidirler ki, memlekette halk ihtiyacına yarayan maddeler üzerinde ihtikar yapmak kastına en şiddetli tedbirlerle mukabele göreceklidir. Eğer kanunlarımız kafi değilse Büyük Meclis’ten buna mani olacak yetkileri talep etmekte ve her nerede olursa olsun ihtikarcıların ticarethanelerine, fabrikalarına, depolarına ve evlerine el koymakta hükümet tereddüt etmeyecektir”.

Şevket Süreyya Aydemir'in de içinde bulunduğu bir heyet tarafından "Müdafaa Ekonomisi" adı altında bir rapor hazırlanmış, hazırlanan rapor İktisat Bakanlığına ve oradan da Başbakanlığa sunulmuş ve sonra da "Milli İktisadi Kanun Projesi" adı ile CHP Meclis Grubuna sunulmuştu. Proje CHP Grubunda ilk olarak tasarının Anayasaya uygun olup olmadığı konusunda hükümetin kanun gücünde kararname çıkarma yetkisi olmaması, ikincisi kanunları sadece Meclisin yapabilmesi, üçüncüsü hükümetin aldığı bir kararla Meclisin yaptığı kanunları değiştirememesi ve dördüncü olarak kanunların Meclis tarafından yeni kanunlarla değişebileceği hususu üzerine bir süre tartışıldıktan sonra uzlaşmaya varmıştı. Recep Peker başkanlığında Parti Grubu tarafından seçilen yeni bir komisyon 70 maddelik Milli Korunma Kanunu projesini hazırlamıştı (Koçak, 1986, s.248).

Mal stokunun azalması üzerine devlet seferberlik masraflarını karşılamak için para basma yolunu tercih etti ve 1938'de çıkarılan bir kararname ile Merkez Bankası'na Hazine güvencesi taşıyan kamu bonoları karşılığında dolanım para çıkarma yetkisi verildi. Kamu kesiminin Merkez Bankasından borçlanması 1938 yılı sonunda 84 milyondan 1942 yılı sonunda 605 milyon liraya, dolanımdaki banknot değeri ise 1938'de 282 milyon liradan 1942 yılında 734 milyon liraya çıktı. Ortaya çıkan parasal genişleme ve ithal mallarındaki kıtlığa ek olarak halkın da panik içinde tüm mallara olan talebi arttı. Bu duruma tüccarın stok yapması da eklenince fiyatlar yükseldi. Hükümet fiyat artışlarını önleyebilmek için sıkı bir fiyat denetim politikasıyla piyasalara müdahale etmek zorunda kaldı (Yenal, 2013, s.90). Hükümet ve belediyeler tarafından saptanan fiyatlara uymayanlara, karaborsacılar ve mal stoklayanlara çok ağır cezalar getiren Milli Korunma Kanunu 18 Ocak 1940'ta işte bu atmosferde Meclis tarafından kabul edildi. Refik Saydam, kanunun amacını "*Türk vatandaşının sıkıntı çekmesine ve Türk müdafaa kuvvetlerinin fevkalade hallerde ve seferberlikte en iyi şekilde tanzimini ve idaresini sağlamaktır*" (TBMM Zabıt Ceridesi, 1940, s.139) şeklinde açıklarken, kanun düzenlenirken dikkat edilen hususlarında Afyonkarahisar Milletvekili Berç Türker şöyle açıklıyordu: "*Teşkilatı Esasiye'ye uygun olarak, kanunda belirtilen tedbirler içinde bulunan fevkalade hal için geçerli olup, bu vaziyet geçer geçmez kanun uygulamadan kaldırılacak ve normal zamanların iktisadi rejimine dönülecektir. Vatandaşlara tahmil edilecek mükellefiyetler makul bir tazminat ile karşılanacaktır. Kanundaki tüm hükümlerin hepsi değil, ihtiyaç hissedildikçe yurdun lüzumlu kısımlarında uygulanacaktır*" (TBMM Zabıt Ceridesi, 1940, s.160). Kanunla ilgili basında da yorumlar yapılmaya başlanmıştı. Akşam gazetesinde Necmettin Sadak kanunun amacını, ithalat ve ihracat işlerini üzerine alan devletin şahsi menfaatlerle çarpışması gereğinden kaynaklandığı şeklinde açıklarken (Sadak, Akşam, 27 Aralık 1940), ayrıca iktisadi tedbirlerde hızlı davranılması gerektiğini de belirtiyordu: "*(...) Harp tehlikesi fevkalade bir zamandır. (...) Böyle vaziyetlerde alınacak tedbirlerin yerinde ve isabetli bulunması kadar süratli olması da şarttır*" (Sadak, Akşam, 3 Ocak 1940). Tan gazetesinde "Milli Korunma Kanunu" başlıklı yazısında Sadri Ertem, olağanüstü durumlarda devletin hem istismar ve sabotaja karşı gelmek hem de üretimi artırmak amacıyla bu kanunu çıkarttığını yazmaktaydı (Ertem, Tan 24 Ocak 1940). Falih Rıfkı Atay Ulus'taki yazısında kanunun amacı için; iktisadi faaliyetleri düzenlemek, ithalat ve ihracatı milli savunmanın gereklerine uygun hale getirmek, küçük büyük endüstri işletmelerinden, madenlerden ve her türlü üretimden azami verim almak ve bütün bunları yaparken kişisel menfaatlerden uzak durmayı sağlamak olarak özetliyordu (Atay, Ulus, 16 Ekim 1940). Hükümetin iase maddeleri üzerindeki banka avanslarını men etmesini İkdam'daki

TİDSAD

“Vurgunculuğun Subaşı Kesiliyor” başlıklı yazısında Şükrü Ahmet ise şöyle değerlendiriyordu: “(...) Pirinci, yağı peyniri, zeytinyağını en ucuz şekliyle üreticiden toplayıp banka sermayesiyle küçük bir faiz karşılığında istifleyenler piyasaya bu maddeleri damla damla çıkarmak ve talebi çoğaltmak suretiyle yüzde iki yüz kar elde ediyor ve pahalılığa sebep oluyordu. Hükümet banka avanslarını men etmekle istifçiliğe ve vurgunculuğa en büyük darbelerden birini vurmuş ve suyu başından kesmiş oluyor” (Ahmet, İkdam, 9 Ekim 1942).

Savaş ekonomisine uygun olarak hükümet, ortamın koşullarına uygun bir mali politika uygulayabilmek için yeni mali politika araçları geliştirirken, bu araçlardan biri olan Milli Korunma Kanunu hükümete ekonomiyi yeniden düzenlemek konusunda geniş yetkilerde vermekteydi. Bu yetkiler ücretli iş yükümlülüğü, iş gücünü denetlemek üzere çalışma süresinin uzatılması ve ücret sınırlaması, özel işletmelere geçici el koyma, (20). Maddesinde ithalatta ve iç ticarete azami, ihracatta asgari fiyatları saptama, (29). Maddesinde memleketin ihtiyacı için dışarıdan alınan malların miktar, cins ve çeşitlerini gerektiğinde tespit edebilecek, temel malların vesikayla dağıtılması gibi hususları içermekteydi (Boratav, 2009, 84 ve Sağlam, 1977, s.315). Kanuna göre hükümet; halkın ve ulusal güvenlik ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için sanayi ve maden şirketleri ile küçük sanat kooperatiflerini kontrol ederek bunları istediği gibi yönlendirebilecek, bu amaca yönelik olarak şirketlere kredi, malzeme, işçi ihtisas elemanları temin edebilecekti. Ayrıca hükümet, üretilen ürünlerin maliyeti üzerine belirli bir kar payı ekleyerek satın alabilecek ve gerektiğinde ürünlere bedeli ödenerek el koyabilecekti. Hükümet 5 Mart 1940'ta satıcıların fatura vermek zorunluluğu hakkında bir kararname çıkardıktan sonra 3 Nisan 1940'ta da taşınmaz malların kiralalarının artırılmasını yasakladı (Goloğlu, 2012, s.68). (31). Maddeye göre hükümet ülke içinde gerekli gördüğü ürünlerin azami fiyatlarını, maliyete eklenecek azami kar oranlarını ve bu ürünlerin cinslerini ve vasıflarını tespit ve tayin edebilecekti. Bu fiyatlar dışında satışlar yasak olacaktı. Ayrıca komisyoncu, ithalat ve ihracatçı toptancı ve perakendeci gibi tüccar sıfatına sahip şahıslar arasında yapılan toptan ve yarı toptan her türlü ticari mal alım satımında malın keyfiyetini, satış fiyatını ve tarihini, kime satıldığını, bedelinden ne miktarının tahsil edildiği faturalandırılacak ve alıcıya da fatura verilecek, bu fatura MKK uygulamada olduğu sürece korunacaktı (BCA, 03.18.1. 2/90.23.1). (32). Madde ticarete ilişkin pek çok yasak getirmekte olup, bir malı haklı bir sebep olmadan yüksek fiyatla satışa arz etmek, satmak, satışa arz etmemek, satıştan kaçınmak, satıştan kaçırarak veya saklamak, malları belli ellerde toplayarak fiyatını yükseltmek, bir malı diğer bir malı satın almaya mecbur kılarak satışa arz etmekle ilgili idi. (35). Madde ile ise üreticiden mal alanların ya da tüketiciye mal satanların aralarında fiyat birliği oluşturarak halkı istismar etmeleri yasaklanmıştı. MKK gereğince devletin stoklar oluşturma konusundaki düzenlemelerine uymayanlar 250 liradan 2000 liraya kadar ağır ceza parası ve tekrarı halinde 1000 liradan az olmamak koşuluyla ağır para cezasıyla birlikte 2 yıldan 5 yıla kadar sürgünle cezalandırılacaktı. İhtikar ve istismar hareketinde bulunanlara işledikleri fiilin ağırlığına göre 500 liradan 5000 liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte 2 yıldan 5 yıla kadar sürgün cezası verilerek, malları da müsadere edilecekti. Madde (60)'a göre verilen cezalar tecil edilmeyecekti (Tekeli-İlkin, 2016, s.104). MKK, acele olarak hazırlandığı için altı kez değişikliğe uğramakla birlikte, eski

metnindeki maddeler korunarak, bu maddelere yenileri eklendi, cezaların miktarı artırıldı ya da kapsamı genişletildi (Tekeli-İlkin, 2016, s.101,104)⁶.

Kanun, Hükümetin 19 Şubat 1940 tarihli toplantısında alınan kararla uygulamaya konulduktan sonra, 24 Şubat 1940'ta ise 3780 numaralı Milli Koruma Kanunu'nun (4). Maddesine göre Hükümet Koordinasyon Heyeti'nin Milli Müdafaa, Maliye, İktisat, Ziraat, Münakalat ve Ticaret Bakanlarından oluşmasına karar verdi (BCA, 030.18.1.2/90.16.11). Yürürlüğe girdiği andan itibaren daha çok üretim, tüketim, dağıtım, satış, ithalat, ihracat, üretimin ve üreticilerin örgütlenmesi ve ulaştırma gibi konularda toplam 359 karar alındı. Koordinasyon Heyeti'nin kararlarına bakıldığında sorunların çözümü için üç farklı yol izlediği görülür. İlki, eldeki imkanları artırmak için kullanmaya çalışmak, ikincisi ihtikarı önleyecek şekilde piyasaya müdahale etmek ve üçüncüsü yasaklamak ya da belli miktarlarla sınırlayarak tüketimi doğrudan denetlemektir. İhtikarı önlemenin temel olduğu MKK'da çıkarılan kanunların hiçbirinde ihtikarın ne olduğu konusunda bir tanım verilmemişti (Tekeli-İlkin, 2016, 108-111). MKK'nın getirdiği yetkilerin nasıl kullanıldığı Koordinasyon Heyeti kararlarınca belirlenirken, karaborsa ve enflasyon nedeniyle hükümet Fiyat Murakabe Komisyonları kurulmasında karar verdi (Koçak, 1986, s.248-249).

Başbakan Refik Saydam MKK'nın gayesini "Türk vatandaşının sıkıntı çekmemesi ve ordunun en iyi şekilde tanzim ve idare edilmesini sağlamak" şeklinde açıklarken (Isparta, 24 Ocak 1940) Ticaret Bakanı ihtikarla savaşın aynı zamanda bir halk vazifesi olduğunu ve halkın hükümetle el ele vererek işbirliği yapması gerektiğini söylemekte (Isparta, 30 Temmuz 1941), Ulus gazetesi baş yazarı Falih Rıfkı Atay ise gazetesinde "Toprak para ve mal benim değil mi?" cümlesinin "Keyif benim değil mi" cümlesiyle aynı anlama geldiğini, zaruri ihtiyaç maddelerini saklamaya, kaçırmaya, bu yolla kendi varlığını artırarak halkın geçimini daralttırmaya kimsenin hakkı olmadığını yazmaktaydı (Isparta, 24 Aralık 1941). Mümtaz Faik Fenik'te istifçiler hakkında yazdığı yazısında beyanname vermenin dürüstlük olduğunu, hükümeti böyle tedbirler almaya mecbur bırakmayacak şekilde davrananlara kendi ihtiyaçlarının yanında başkalarının ihtiyaçlarının da göz önünde bulundurulması gerektiğini vurguluyarak alınan kararların, bütünün karnını doyurmak, ihtiyaçlarını karşılamak ve hayat seviyesini belirli bir derecede tutmak gayesinden kaynaklandığını yazıyordu (Isparta, 28 Ocak 1942). Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ise millete hitabesinde, alınan kararların vatan müdafaasının kudretini ve kaynaklarını artırmanın yanı sıra seferberlik ortamında her vatandaşın yaptığı fedakarlığın adilane bir tarzda taksimini sağlamak için alındığını belirtiyordu (Isparta, 11 Şubat 1942). Savaş yıllarında ülkenin ekonomik ve sosyal koşullarını düzenlemek amacıyla kabul edilen MKK'nın uygulanması sürecinde kanuna aykırı hareket edenlerle ilgili düzenlemelerin istenen düzeyde yapılabilmesi amacıyla cezai yaptırımlar da uygulandı. Özel mahkeme kurulmayan yerlerde suç işlediği tespit edilenler ve verilen hükümlerin yayınlanması için Adalet Bakanlığına gerekli ödenek sağlanmıştı (Tekeli-İlkin, 2016, s.120).

⁶ (32). Maddenin 2,3,4 ve 5. Fıkralarında yapılan değişikliklerle bu maddeye muhalif davranışları olanlara verilen cezalar artmıştır. Örneğin gerekmediği halde malını satmayan tüccarın tespit halinde malının hükümet emrine alınması, tüccar sıfatı taşıyan kişi mahkemede suçlu bulunduğu takdirde mal bedelinin belli bir miktarını alması, beraat ederse mal bedelinin tamamını alması kararlaştırılmıştır. BCA, 030.1.0.0/51.305.2.

Refik Saydam Hükümeti kanuna işlerlik kazandırmak amacıyla 1941’de Ticaret Bakanlığına bağlı olarak İaşe Teşkilatı ile Ticaret Ofisini kurdu. Ancak alınan tüm önlemlere rağmen karaborsanın önü alınamadı⁷. Özellikle çalışma hayatında işçi ve köylülerin aleyhine olduğu kabul edilen kanunun uygulanmasında tüccarlar ve özellikle dış ticaretle uğraşanlar enflasyondan en çok yararlanan sınıfı oluştururken, işçiler, sivil-asker bürokratlar ve çiftçiler ise enflasyondan en çok zarar gören kesimi oluşturdu (Pektaş, 2010, s.444).

Verginin uygulamaları sonrasında olumsuz durumlar ortaya çıkması ve MKK’nın istenilen sonucu vermemesi üzerine yeni kanunlar ve uygulamalar gündeme geldi, gerek MKK uygulamalarını gerekse Varlık vergisini kast ettiği “Fedakarlıkta Bir Vazife Olur” başlıklı yazısında Falih Rifki Atay savaş veya savaş sıkıntısı çeken ülkelerde harp kazancı denilen şeyin men edildiğini, sonra da tabii gelir ve kazancın misli görülmeyen vergilere bağlandığını, Türkiye’de ise bunun aksinin ortaya çıkarak kanunların men ettiği fazla harp kazancı kanunlarla mücadele edilerek ülkenin imkanları üstünde kimilerinin keselerini doldurduğunu, Türkiye’de harp zenginlerinin ürettiğini ve türediğini fakat devletin savunma ve istiklal müdafaası için masrafları başkalarının sırtına yüklediğini belirterek harp zengini olmanın hiçbir vatandaşın hakkı olmadığını, istiklal için yükü tüm halkın paylaşması gerektiğini vurguluyordu (Isparta, 18 Ocak 1942).

Refik Saydam’ın Temmuz 1942’de ölümünün ardından Şükrü Saraçoğlu Başbakan oldu. Ekonomide piyasa üzerindeki sıkı denetim mekanizmalarını kaldırma ya da gevşetme ile işe başlayan Saraçoğlu hükümeti döneminde, önce hububat alım fiyatları yükseltildi, İaşe Müsteşarlığı kaldırıldı, gıda maddelerinde fiyat denetimi hafifletildi ve kaldırıldı, bu da şehirlerde fiyatları ve çiftçi-tüccar kazançlarını büyük ölçüde artırdı. Fiyat Murakabe Komisyonları ve Fiyat Murakabe Heyetlerinin yerini Belediye Daimi Encümenleri aldı. İaşe Müsteşarlığının vilayetler teşkilatının tüm görevleri belediyelere devredildi (Tekeli-İlkin, 2016, s.133). MKK, gerek Refik Saydam Hükümeti gerekse de Şükrü Saraçoğlu Hükümeti döneminde özel teşebbüse karşı kanunun verdiği imkanlardan yararlanılarak uygulandı (Koçak, 1986, s.362).

3. Milli Korunma Kanunu’nun Isparta İli ve İlçelerindeki Uygulamaları

Savaş özellikle sınırlı ve yerel bir pazara yönelik ya da kendine yeterli üretim yapan küçük üretici köylülerle fakir köylüleri şiddetli bir biçimde sarsmış, halkın çoğunluğunun kırsal kesimde yaşadığı Türkiye’de savaş koşullarının yükü büyük ölçüde küçük üretici ve fakir köylünün omuzlarına yüklenmişti (Metinsoy, 2007, s.299). Isparta vilayetinde de halkın büyük bir kesimi kırsal kesimde yaşamaktaydı. 20 Ekim 1940 yılı nüfus sayımına göre Isparta’da toplam nüfus 171.751 olup bu nüfusun 129.240’ı kırsal kesimde yaşamakta idi (Devlet İstatistik Enstitüsü, 20 Ekim 1940 Genel Nüfus Sayımı, s.400)⁸. Akdeniz iklimi ile Orta Anadolu’da hüküm süren karasal iklim arasında bir geçiş bölgesinde yer alan Isparta vilayetinin 1940’larda

⁷ Örneğin resmi fiyatı 13,5 kuruş olan buğdayın serbest fiyatı 30,40,50,70 hatta 100 kuruşa kadar çıkıyordu. (Pektaş, 2010,s. 444).

⁸ Isparta ilçelerinde nüfus Eğirdir’de 26.312, Sütçüler’de12.083, Şarkikaraağaç’ta 28.449, Uluborlu’da 18.067 ve Yalvaç’ta 33.828 idi. Atabey, Keçiborlu ve Gelendost ise merkez ilçe olup toplam nüfus 32.778’dir. 20 Ekim 1940 Genel Nüfus Sayımı, Devlet İstatistik EnstitüsüYayımları, s.400.

Eğirdir, Sütçüler, Şarkikaraağaç, Uluborlu ve Yalvaç olmak üzere beş ilçesi bulunmaktaydı⁹. Göller Bölgesinde bulunan Isparta ve ilçeleri tarıma elverişli olup, 1940'larda 1.200.000 dekar zirai alanı mevcuttu. 1940 yılı itibariyle buğdayın yıllık üretimi 74 bin ton, arpa 375 bin ton, çavdar 3600 ton, yulaf 240 ton olup, ilde 40.000 dekar kadar sebze üretimi yapılmaktaydı. 80-100.000 ton arası afyon, 4-5 bin ton arası haşhaş ile özellikle Şarkikaraağaç ve Yalvaç ilçelerinde keten ve kenevir üretilmekteydi. Ayrıca il ve ilçelerde 750.000 kg. kadar gül çiçeği üretilirken, özellikle Eğirdir'de üzüm üretimi yapılmaktaydı (Atay, 1940, s.1082-1083). Ancak savaş tüm ülkede olduğu gibi Isparta'da da üretimin azalmasına neden olmuştu. Büyük sanayisi olmayan Isparta il ve ilçelerinde esnaf olmanın karşılığı daha çok bakkal olmaktı. İnşaat malzemesi ve tekstil ürünleri satan tüccarlarda mevcuttu. Dolayısıyla savaş devam ettikçe ülkenin genelinde olduğu gibi bu bölgedeki kimi çiftçi, esnaf ve tüccarda da ekonomik zorluklar sebebiyle fatura ve beyanname vermeme, kimisinde ise ihtikar davranışları hasıl olmuş, hükümet ise bunları önleyemez hale gelmişti. Bu sebeple çıkartılan Milli Korunma Kanunu hükümlerine göre oluşturulan Fiyat Murakabesi ile Ticaret Bakanlığı MKK'nın (31) madde ve (1). fıkrasına göre lüzum gördüğü eşya ve maddelerin azami satış fiyatlarını tespit etmeğe, her vilayet merkezinde bir Fiyat Murakabe Komisyonu kurulması ve Ticaret Bakanlığına bağlı olacak olan bu komisyonların gerektiğinde bakanlıkça teftiş ve murakabe hakkına sahip olduğu kararlaştırılmıştı. Valinin başkanı olacağı ve haftada belirlenen günlerde toplanması kararlaştırılan Fiyat Murakabe (kontrol) Komisyonları'nın Ticaret Bakanlığınca tayin edilecek eşya ve maddelerin mahalli toptan ve satış fiyatlarını tespit etmek, bu fiyatlara uymayanları MKK'nın (32) ve (35). maddelerine muhalefetten yapılan adli tahkikatın bir safhasında mahkemelerce sorulacak hususlar hakkında resmi ehl-ihibre (bilirkişi) sıfatla mütalaa beyan etmek gibi il ve ilçe merkezleriyle sınırlı olan yetkileri vardı (Isparta, 1 Mayıs 1940). Isparta'da da vali başkanlığında toplanan komisyon gerekli tedbirleri almış, 17 Haziran 1940'ta halkevi salonunda vali tarafından MKK'nın hükümleri ve Fiyat Murakabe Komisyonu'nun görev ve yetkileri tüm Isparta esnaf ve tüccarlarının katıldığı topluluğa anlatılmış ve 10 Haziran tarihine kadar ellerindeki mallar için beyanname vermeleri, ayrıca kontrollerin kolaylaşması için gıda, giyim ve inşaat malzemelerine etiket konması istenmişti (Isparta 1 Mayıs 1940, 31 Temmuz 1940). Fiyat Murakabe Komisyonu'nun belirlediği fiyatlar halka ve ilgililere gazeteler vasıtasıyla ilan edildi (Isparta, 20 Ekim 1940).

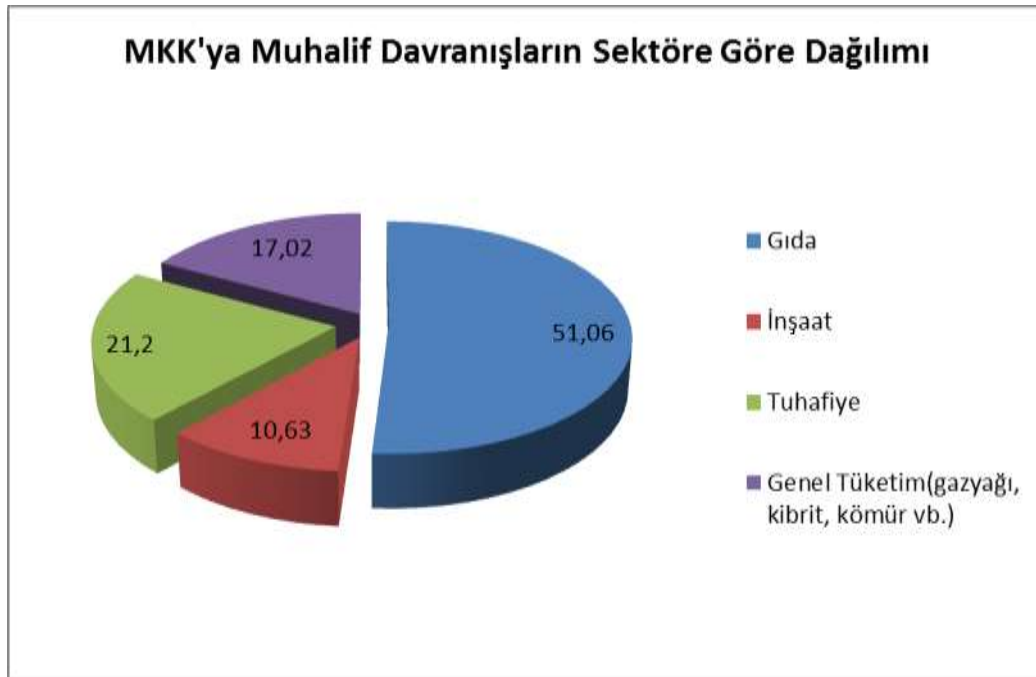
İllerde bu çalışmalar yürütülürken bir yandan bakanlar bir yandan gazeteciler bu uygulamalara destek vermekte, halkı bilinçli olmaya davet etmekteydiler. Halk, yerel basın yoluyla, Milli Korunma Kanunu ile ilgili kararname ve Fiyat Murakabe Komisyonları'nın çalışmaları hakkında bilgilendirildi. Yerel gazeteler olayları takip ederek cezai kararlar ve uygulamaları hakkında bilgide vermekteydi. Isparta Vilayeti'nde de —koleksiyonu meccut olan-haftalık bir gazete olan ve Ulus gazetesi yazarlarının yazılarını zaman zaman kendi sayfalarında yayınlayan Isparta gazetesinde, kanun ve uygulamaları ile ceza alanlar tek tek takip edilebilmekteydi. Tablo 1'den anlaşılacağı üzere MKK'ya muhalif davranışlar Isparta bölgesinde daha çok gıda sektöründe (%51) yaşanmıştır. Sektörlere göre muhalif davranışların yüzdelik dilimide aynı tabloda gösterilmiştir. Milli Korunma Kanunu iktisadi faaliyetlere müdahale biçimi, çalışma koşulları, tarım, sanayi ve madencilğe ilişkin tedbirler, iç ve dış ticaretin düzenlenmesine

⁹ Günümüzde bu sayı Aksu, Atabey, Gelendost, Gönen, Keçiborlu, Senirkent ve Yenişarbademli ile

ilişkin yetkiler, kiralara ilişkin düzenlemeler ve ceza hükümleri ile pek çok maddeden oluşan ve pek çok uygulaması bulunan oldukça geniş bir kanun olmakla birlikte, Isparta bölgesinde basın haberlerinden muhalif davranışların, Tablo 2’den anlaşılacağı üzere, sadece üretilen ürünlerin MKK’ya göre belirtilen tarihte beyanname vermemek ya da ürün beyannamelerinin hiçbir şekilde bildirilmemesi (%18) ve en çok da belirtilen fiyattan fazla fiyatla ürün satışı (%71) gibi davranışlar

da toplandığı, bu davranışlara karşı verilen cezai kararların ise Tablo 3’ten anlaşılacağı üzere daha çok para cezası (%69) ile hapis cezası (%16) ve işyeri kapatma (%13) şeklinde olduğu görülmektedir. Örneğin; Isparta tüccarlarından Osman Çapçı, Hilmi Dolmacı, Mehmet Tıgılı, Abdullah Bakal, Ahmet Sezik ellerindeki stok şekerin beyannamelerini ait oldukları Uşak şeker fabrikasına vermediklerinden haklarında takibat yapılarak adliyeye verilmişler ve Isparta Asliye Mahkemesi (Isparta, 10 Nisan 1940) Osman Çapçı ve Hilmi Dolmacı 500’er lira nakdi ceza ve 2’şer sene Afyonkarahisar’da çekmek üzere sürgün cezasına çarptırılmış, şekerin saklanması yardım eden Mehmet Tıgılı ise 1 sene sürgün ile 250 lira para cezası almıştır. Diğer isimlerin ise suçları sabit görülmeyle beraat ettirilmiştir (Isparta, 31 Temmuz 1940).

Tablo 1.

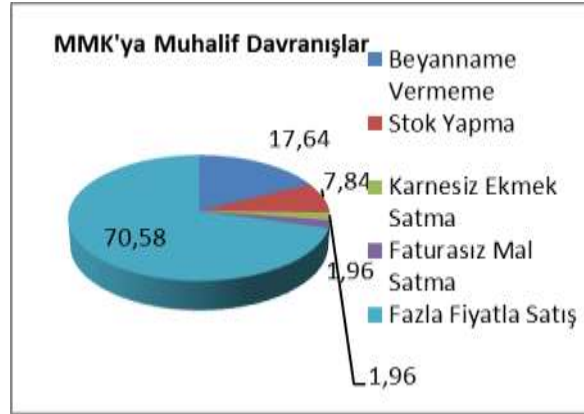
Tablo 2.

birlikte 12’dir. *Isparta Kültür ve Turizm Envanteri*, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Isparta, 2011, s.50.

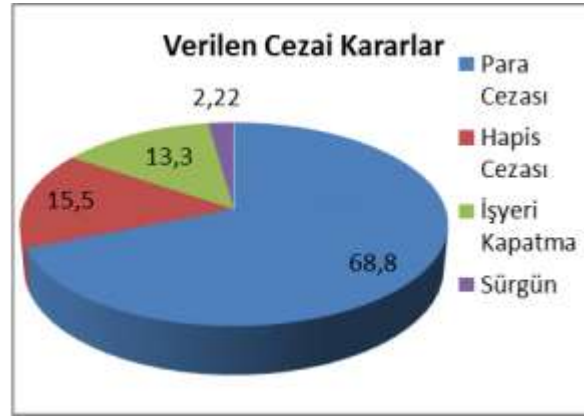
TİDSAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 5, Sayı: 18, Eylül 2018, s. 381-397

Tablo 3.

MKK'na karşı işlenen diğer bir suç da sahip olunan ürünü ya da malı kanuna göre belirlenen fiyattan daha fazla fiyatla satmaktır. Ürün ya da malın saklandığının tespit edilmesi halinde suçlulara verilen para cezalarında yine gazete haberlerinden anlaşılmaktadır. Örneğin; Karaağaç Mahallesi sakinlerinden Mimar Sinan Caddesinde bakkallık yapan Mehmet Yılanlı, 2 kuruşa satılması gereken bir kutu kibriti 2,5 kuruşa sattığı şeklindeki Yayla mahallesinden bir müracaatla adliyeye sevk edilmiş (Isparta, 31 Temmuz 1940) yine birisi Şarkikaraağaç'ta diğeri Keçiborlu'da bulunan iki tüccar inşaatlarda kullanılan çivileri fazla fiyatla satmaya çalışarak ihtikara yeltendiklerinden evraklarıyla birlikte Cumhuriyet Savcılığına sevk edilmişlerdir (Isparta, 5 Ekim 1940). Pazar mahallesinden demir tüccarı Mehmet Silleli Bozanönü köyünden bir vatandaşa sattığı pulluk demirinde ihtikar yaptığı gerekçesiyle adliyece tutuklanmıştır (Isparta, 11 Ekim 1940). Bakkal Atabeyli Hakkı ile bakkal Ali gazyasını tespit edilen fiyattan fazla satmaktan mahkemeye sevk edilmiş (Isparta, 20 Ekim 1940) Atabeyli Hakkı'nın suçu sabit görülerek 25 lira para cezasına çarptırılırken (Isparta, 25 Ekim 1940), Eğirdir ve Isparta pazarlarından yağ toplayıp eriten ve mallarını Fiyat Murakabe Komisyonunca belirlenen rakamdan 4 kuruş fazlaya satan bakkal Ahmet Sezik ve Abdullah, MKK'ya muhalalefetten Cumhuriyet Savcılığına sevk edilmişlerdir. Eksik gazyası satan bakkal Hamdi Güner ve Aydoğmuş köyünde bakkallık eden Aytakin'in gazyasının litresini 35-40 kuruş arasında sattığı Nahiye Müdürlüğünün tahkikatı ile ortaya çıkmış ve bu şahıs savcılığa sevk edilmiş, verdiği bayannameden fazla fiyata mukavva satan Memiş Tütüncü'de mahkemeye verilmiştir (Isparta, 4

TİDSAD

Aralık 1940). Başka bir haberde ise verdiği beyannamedeki yazılı fiyatlardan fazlaya manifatura satan ve bazı mallarını beyannameye dahil etmeyerek ihtikarda bulunan Şükrü Albayrak ile Şükrü Albayrak'tan aldığı mala beyanname vermeyerek kendisi tarafından fiyatlandırmak suretiyle satışa sunan tüccar Süleyman Nazlı ile Hüsnü Tatlı da MKK'ya muhalefetten adliyeye sevk edilmişlerdir (Isparta, 14 Mayıs 1941).

50 kuruş etiketli mensucat maddesini 60 kuruşa satmak suçuyla Keçiborlu tüccarlarından İsmail Demirayak ile 108 liraya satılması gereken tereyağını 150 kuruşa satmaktan bakkal Ahmet Özkonyalı'da mahkemeye verilmiştir. Ayrıca tüccar Tevfik Çerçi, İsmail Duru, Yusuf Ateş, Mehmet Ali Yeğen ve kardeşleri, Musa Ersoy ve kardeşi Ahmet Ersoy ile Baki Turhan manifatura eşyalarını fazla fiyatla satmaktan suç üstü yakalanmışlar, ayrıca Mehmet Ali Yeğen'in evinde 3954 sayılı kanunun (32). Maddesine muhalif olarak kaçırılmış manifatura eşya bulunmuş ve şahıs mahkemeye sevk edilmiştir. Musa Ersoy ve Ahmet Ersoy'dan satılmış 147 teneke yağ Orta Mahalleden Mükrimin'in evinde bulunmuş ve suçlular tanzim edilen zabıt varakası ile mahkemeye sevk edilmişlerdir. Yine tüccardan Ramazan Çopur, metresi 40 kuruşluk Nazilli basmasını fazla fiyatla satmak isterken Fiyat Murakabe Kontrolörleri tarafından tespit edilmiş ve savcılığa sevk edilmiştir (Isparta, 27 Ağustos 1941). Vilayet merkezinde kahve toplamak suretiyle ihtikarda bulunan Eğirdirli Osman Karacan ile arkadaşı İbrahim Kesiktaş adliyeye verilmiş, mahkeme MKK'nın (31)-2 ve (59). Maddesine muhalefetten her ikisine de 7'şer gün hapis cezası ile 50'şer lira para cezası ve ayrıca topladıkları kahvenin müsaderesine karar vermiştir. İplik makarası ihtikarından Antalya Asliye mahkemesince 500 lira ağır para cezası ve 2 sene de Isparta'ya sürgün edilen Ali Ulvi Hekimoğlu cezasını çekmek üzere Isparta adliyesine teslim edilmiştir. Gaz ihtikarından yapılan mahkemesinde bakkal Mustafa Özsavlı suçu sabit görülerek 25 lira para ve 7 gün dükkanının kapatılmasına ve ayrıca mahkeme masraflarını karşılamasına Asliye Mahkemesince karar verilmiştir (Isparta, 11 Ekim 1941). Pazar mahallesinden Mehmet Başsilleli halka demir kaynağını fahiş fiyatla sattığından önce savcılığa sevk edilmiş, ancak evrakları eksik olduğundan daha sonra emniyete gönderilmiştir (Isparta, 8 Kasım 1941). Karaağaç Mahallesi bakkalı Ahmet gazyağının litresini fazla fiyatla sattığından mahkemeye verilmiş ve mahkeme 25 lira ağır para cezası ile dükkanın bir hafta kapatılmasına karar vermiştir (Isparta, 12 Kasım 1941). 1 kg. çiviye 400 kuruşa satan muhtekir kunduracı Mehmet Reşat Atan, suçlu bulunarak mahkemece 7 gün hapis, 50 lira ağır para cezası ile satış yaptığı kişiye kendisi tarafından 400 kuruşun iadesine karar verilmiştir (Isparta, 26 Kasım 1941). İskender mahallesinden bakkal Süleyman Çulcu'nun fazla fiyatla kömür sattığı konusunda suçu sabit görülerek 25 lira para cezasıyla, dükkanının 7 gün kapalı kalmasına ve dükkanda kalan kömürün müsaderesine karar verilmiştir (Isparta, 10 Aralık 1941).

Hükümet caddesinde tuhafiyecilik yapan M.Ali Çakır'ın beyaz pamuk ipliği masurasını müşterisine fazla fiyatla sattığından ihtikar suçuyla adliyeye sevk edilmiştir. Çarşıda camcılık ve manifaturacılık yapan Mustafa Kurşuncu ise müşterisine fahiş fiyatla kitre satmaktan hakkında kanuni takibat başlatılmıştır (Isparta, 17 Aralık 1941). Tespit edilen fiyattan fazlaya termujen pamuğu satan tuhafiyeci İrfan Kaynak'da MKK'ya muhalefetten 25 lira ağır ceza parası ve 7 gün boyunca dükkanının kapatılması ile cezalandırılmıştır (Isparta, 14 Ocak 1942). Şarkikaraağaç'ın Karayaka köyünden Mehmet Oğur ise zahiresi için beyanname vermemek

sebebiyle Milli Korunma Kanunu'nun (31) ve (59)-4 maddesi gereği Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından 25 lira ağır para cezasına mahkum edilmiştir (Isparta, 7 Ocak 1942). Aynı suçtan aynı ilçenin Çaltı köyünden Süleyman Çırak, Köke köyünden Mehmet Çebeci, Kötürnek köyünden Veli Doğanay, Süleyman Çakıcı, Mustafa Özkan, Mevlüt Özdemir, Ramazan Kılınç ve Bağlı köyünden Mehmet Akyol, Ali Yakut, Tevfik Altaç, Hüseyin Aydın, Bayram Akyol 25'er lira ağır para cezasına çarptırılmışlardır (Isparta, 25 Şubat 1942). Mahkeme Fırıncı Lütfi Sezgin ve işçisi Mustafa Özçoban'a ise %95 randumanlı ekmeçlik una kepek katarak ihtikar yapmak suçuyla 3'er ay hapis, 100'er lira ağır para cezası ve ayrıca fırının 1 ay süreyle kapatılmasına karar vermiştir (Isparta, 4 Mart 1942). Keçiborlu'da bakkal Ali Onur ve oğlu fazla fiyatla şeker satmaktan 25 lira ağır para cezası ve 7 gün dükkanlarının kapatılması cezası alırken, Eğirdir'den Salih Balcı zahiresi için beyanname vermemek suretiyle 25 lira ağır para ile cezalandırılmıştır (Isparta, 11 Mart 1942). Şarkikarağaçtan tüccar Baki Turan ise şekerini fazla fiyatla satmaktan 35 lira ağır para cezası ve dükkanının 17 gün kapatılması cezası alırken, Gelendost'tan Osman Polat fazla fiyatla çivi satmaktan 10 lira ağır para cezasına çarptırılmıştır (Isparta, 15 Nisan 1942).

Isparta ilinde karnesiz ekmeç satmaktan Mustafa Güneştepe 25 lira ağır para cezası alırken, fazla fiyatla koyun eti satan Osman Kesener 5 lira ağır ceza ve dükkanının 7 gün kapatılması hükmünü giymiş, toz şekeri mor kalem tozuyla boyayıp mürekkep boyası olarak satmak isteyen Selim Çelik'e ise Milli Korunma Kanunu'na muhalefetten 5 lira ağır para cezası ve 7 gün dükkanının kapatılması cezası kararlaştırılmıştır (Isparta, 6 Mayıs 1942). Dinar'da Eczacı Ali Yakup Ata fazla fiyatla ilaç satmaktan 620 lira ağır para cezasına mahkum edilirken, Acıpayam'ın Yeşilova köyünden seyyar satıcı Veli Coşkun faturasız mal sattığından Milli Korunma Kanunu'nun (31). madde ve 4. Fıkrası gereği 25 lira ağır para cezası almıştır (Isparta, 20 Mayıs 1942). Şarkikarağaç'ta sebep olmadığı halde zeytinyağı satmayan Süleyman Ünal MKK'nın (31) ve (59)-3 maddelerine göre 10 lira ağır para cezasına mahkum edilmiştir (Isparta, 27 Mayıs 1942). Aynı ilçede Hatice Gökmen soğanın kilosunu sepepsiz yere fazla satmaktan 5 lira ağır para cezası alırken (Isparta, 3 Haziran 1942), Dinar'da Ayşe Tugay taze peynirin kilosunu fazla fiyatla satmaktan 5 lira ağır para cezasına çarptırılmıştır (Isparta, 10 Haziran 1942). Atabey'den İsmail Berksoy'da ekmeçini fazla fiyatla satmaktan 25 lira ağır para cezası (Isparta, 17 Haziran 1942), Keçiborlu'nun Giresun köyünden İbrahim Çiftçi fazla fiyatla patates satmaktan 21 lira 80 kuruş ağır para cezası, Şarkikarağaç'ın Belciyez köyünden Halil Güzel, İbrahim Böcü, Şükrü Yılmaz, Ramazan Çetin ve Durmuş Yılmaz, Ördekçi köyünden Himmet Yalçın, Hüseyin Hançer, Mevlüt Tüfekçi, Mehmet Tüfekçi, Salur köyünden Mustafa Koç, Mehmet Özcan, Ali Kocabaş ve Ali Yıldız MKK'ya muhalefetten 1'er lira ağır para cezasına mahkum edilmişlerdir (Isparta, 15 Temmuz 1942). Yalvaç'ta elinde fazla buğday bulundurduğu halde beyanname vermeyen Mehmet Ali Cerrah 5 lira ağır para cezasına çarptırılırken (Isparta, 22 Temmuz 1942), üretici olduğu halde beyanname vermeyen Ali Kılıçarslan 25 lira (Isparta, 5 Ağustos 1942), Isparta'nın Ali köyünden fazla fiyatla tereyağı satmaktan Ali isimli vatandaş 8 lira (Isparta, 21 Eylül 1942), Isparta merkezde halka dağıtılmak üzere hükümet tarafından verilen gazları dağıtmayarak başkalarına satmak suretiyle görevlerini suiistimal etmekten Mustafa Bucaklı'nın 8 ay, Emine Kuran'ın 4 ay 10 gün, İsmail İncekara'nın 8 ay, Ali Sezer'in 4 ay 5 gün ve İbrahim Coşkun'un 4 ay süreyle MKK'nın (63) ve (64). Maddeleri gereğince hapis cezası ve ayrıca cezaları nispetinde amme hizmetlerinden mahrumiyetlerine, altı teneke

TİDSAD

gazyağının müsadere ile parasının hazineye irad kaydına karar verilmiştir (Isparta, 2 Aralık 1942). Şarkikaraağaç'ta sabunu fazla fiyatla satmaktan Mehmet Özcan 10 lira ağır para cezası (Isparta, 17 Ekim 1945), Eğirdir'de rakıyı fazla fiyatla satmaktan Yaşar Bayraktar'a ise ihtikar suçu işlediği sabit görülerek 15 lira ağır ceza parası ve 21 gün dükkanının kapatılmasına karar verilmiştir (Isparta, 2 Ocak 1946). MKK'ya muhalefetten lokanta işleten Ali Başaran'ın 3 ay 20 gün hapsi ve 300 lira ağır para cezası ile lokantasının 30 gün süreyle kapatılmasına ve ayrıca ticaretten men'ine karar verilmiştir (Isparta, 9 Ocak 1946).

Savaş boyunca devletin ihtikara karşı mücadelede bir araç olarak kullandığı Koordinasyon Heyeti kararıyla piyasaya yapılan müdahaleler dışında görüldüğü gibi Milli Korunma Mahkemeleride ceza müeyyideleri kısmını uygulamıştır. Piyasa mekanizmasının kısmen karaborsaya, tüccarın ise muhtekire dönüştüğü savaş yıllarında Cemil Sait Siren Mecliste 1945 Bütçesi konuşulurken bu dönüşümü şöyle anlatmıştır: “(...)Normal zamanlarda çok kazanmak isteyenleri, yine çok kazanmak isteyenler doğru yola götürürler. Çünkü normal zamanlarda çok satmak yoluyla kazanmak temayülü hakimdir. Anormal zamanlarda az satmak, malın üzerine oturmak ve mal fiyatlarındaki yükselişlerden faydalanmak hırsı uyanır ve bu hırsı da teşvik edenler yalnız kendini düşünen müstehlikler olur” (Tekeli-İlkin, 2016, 154-156).

Bu cümleden de anlaşılacağı üzere, ön planda muhtekire dönüşen tüccar olmakla birlikte onun tamamlayıcısı ise memurlar olarak görülmekte, tüccarın muhtekire dönüşmesinin memurun göz yummasının ya da paydaşlığının sonucu olduğu düşünülmekteydi. Bu sebeple devlet ihtikara karşı sadece tüccarlar için değil, memurlara yönelik de tedbirler aldı (Tekeli-İlkin, 2016, s.156). Alınan tedbirlere rağmen Milli Korunma Kanunu ile ihtikar ve karaborsa istenilen ölçüde önlenemezken, gerek köylüler gerekse işçiler ağır çalışma yükümlülükleri altında ezilmişler, zorunlu çalışma yükümlülüğü ise iş kazalarını artırmıştı (Çavdar, 2013, s.428). Milli Korunma Kanunu 15 Haziran 1960'ta kaldırıldı.

SONUÇ

II. Dünya Savaşı, tıpkı birincisinde olduğu gibi savaşa katılan katılmayan hemen tüm ülkeleri ekonomik olarak olumsuz etkilemiştir. II. Dünya Savaşında sıcak savaşın dışında kalmayı politika olarak benimseyen Türkiye bunu başarmış olmakla birlikte, savaşın tüm ekonomik olumsuzluklarını yaşamıştır. Tarihin her döneminde savaş ortamında ortaya çıkan fırsatçılar Türkiye'de de ortaya çıkmış, hükümet bu fırsatçılara karşı sert tedbirler alarak uygulamak zorunda kalmış, ciddi sonuçları beraberinde getiren bu tedbir ve uygulamalar günümüzde bile tartışma konusu olmaktan çıkmamıştır. Bu kanunlardan biri olan Milli Korunma Kanunu ile Türkiye'de uygulanan ılımlı devletçilik uygulaması Sovyet modeline yaklaşırken, özel teşebbüs adeta devletin vesayeti altına girmiştir. Ekonominin düzenlenmesi amacıyla sadece savaş ve seferberlik durumunda hükümete geniş yetkiler veren bu kanunla daha savaşın başında başlayan malların piyasadan çekilmesi ve piyasada olan malların fiyatının artması sebebiyle ekonomide devlet idaresinde yeniden örgütlenmeye gidilmesi amaçlanmıştır. Ancak bunun için önceden yapılmış bir hazırlık ve girişim olmadığından ivedi olarak hazırlanan Milli Korunma Kanunu uygulamada istenileni vermemiştir. Enflasyon düşmediği gibi, ihtikar ve rüşvet önlenemezken, halkın maddi durumundaki daralma devam etmiştir. Alınan ekonomik önlemlerin yetersizliği

TİDSAD

beraberinde Varlık vergisi gibi halkın tepkisine yol açacak yeni kanun ve uygulamaları getirmiştir.

Tüm ülkede hissedilen bu olumsuzluklar Isparta il ve ilçelerinde de hissedilmiş, darlık içindeki halk gazyağı, şeker, yağ gibi gerekli tüketim ürünlerine fazla ücret vererek ya da hiç ulaşamayarak mağdur olurken, MKK'ya muhalif davranışlar ortaya çıkmış ve bu davranışları tespit edilen esnaf cezalandırılmıştır. 1941 ve 1942 yıllarında yoğun olan cürüm işleminin, 1943-1945 yılları arası gazete haberlerine göre neredeyse hiç yaşanmadığının görülmesi MKK'nın Isparta ilinde uygulamadaki başarısı olarak değerlendirilebilir. Isparta il ve ilçelerinde MKK'ya muhalif davranışların çoğunu elindeki malı Fiyat Murakabe Komisyonu'nun belirlediği fiyattan fazla satmaktan kaynaklanan suçlar oluşturmuş, beyanname ve fatura vermemek, malını saklamak ve stoklamak suçundan ceza alanlarda olmuştur. Isparta gazetesinden özellikle Isparta merkez ilçede bakkal olan esnafın yağ ve şeker gibi ürünleri fazla fiyatla sattığı, ayrıca yine merkez ilçede tüccarların inşaat ürünleri ve tekstil ürünlerinde ihtikar yaptığı, Şarkikaraağaç ilçesinde ise tarım ürünlerinin yanı sıra inşaat malzemelerinde ihtikar yapıldığı anlaşılmaktadır. İşlenen suçlar, bunları kimlerin işlediği ve verilen cezalar yerel basında yer almış ve kamuoyuna duyurulmuştur. Isparta ili, ilçe ve köylerinde yaşanan ihtikar ve diğer suçlar için verilen para cezaları 5-620 lira arası ağır para cezası olarak değişirken, suç işleyen esnafın üretim yerinin belirli bir süreyle kapatılması ve ayrıca beş aya varan hapis cezalarının verildiği de yine gazete haberlerinden anlaşılmaktadır.

Neticede, savaş yıllarında içinde bulunulan şartların bir sonucu olarak ülkenin ekonomik ve sosyal koşullarını düzenlemek amacıyla çıkarılan MKK, ülke genelinde kent kesimlerinin temel ihtiyaçlarına zorlanmaksızın ulaşmalarını sağlayarak, orduyu düşük maliyetle beslemiş ve giydirmeyi başarmış olmakla birlikte, zaman zaman yapılan değişikliklere rağmen özellikle ihtikarı önlemek konusunda -Isparta ili için 1943-1945 yılları arası MKK'ya muhalif bir davranışa rastlanılmamakla birlikte- genel olarak istenilen sonucu vermemiştir.

KAYNAKLAR

Resmi Yayınlar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Devlet İstatistik Enstitüsü

Resmi Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi

Gazeteler

Akşam

Isparta

İkdam

Tan

Ulus

TİDSAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 5, Sayı: 18, Eylül 2018, s. 381-397

Kitap ve Makaleler

- Atay, Halit (Eylül-Ekim 1940) “Isparta İlinde Ziraat Durumu”, Ün Isparta Halkevi Mecmuası, Sa:78-79, C.7.
- Ed: Yediyıldız, Bahaeddin (2002) Atatürk'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi, Ankara.
- Aydemir, Şevket Süreyya (1979) İkinci Adam, İstanbul.
- Boratav, Korkut (2006) Türkiye’de Devletçilik, Ankara.
- Boratav, Korkut (2009) Türkiye İktisat Tarihi, Ankara.
- Bostancı, Naci(1996) Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset, İstanbul.
- Çavdar, Tefik (2013) Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950), Ankara.
- Goloğlu, Mahmut (2012) Türkiye Cumhuriyeti Tarihi III, Milli Şef Dönemi, İstanbul.
- Isparta Kültür ve Turizm Envanteri (2011) İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Isparta.
- Kayra, Cahit (2005) İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla Cumhuriyet Ekonomisinin Öyküsü Devletçilik Altın Yıllar, İstanbul.
- Koçak, Cemil (1986) Milli Şef Dönemi (1938-1945), Ankara.
- Mercan, M.Salih (2016) Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’nin İktisadi Yapısındaki Değişim ve Gelişmeler (1923-1938), İstanbul.
- Metinsoy, Murat (2007) İkinci Dünya Savaşında Türkiye, İstanbul.
- Ed: Dikkaya, Mehmet-ÜZÜMCÜ, Adem-ÖZYAKIŞIR, Deniz (2018) Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’nin İktisadi Tarihi, Ankara.
- Pektaş, Şerafettin (2010) Milli Şef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul.
- Sağlam, Dünder (1977) Türkiye’nin Ekonomisi Yapısı ve Temel Sorunları, İstanbul.
- Sertel, Sabiha (2010) II. Dünya Savaşı Tarihi, İstanbul.
- Shaw, J.Stanford-SHAW, Ezel Kural (2006) Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, İstanbul.
- Tekeli, İlhan-İLKİN, Selim (2014) Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi, C.I, İstanbul.
- Tekeli, İlhan-İLKİN, Selim (2016) İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi, C.II, İstanbul.
- Tezel, Y.Sezai (1994) Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, İstanbul.
- Ed: Ertan, T.Faik (2016) Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ankara.
- Yenal, Oktay (2013) Cumhuriyetin İktisat Tarihi, İstanbul.